

Selle ja tolle detaili uurija

Renate Pajusalu

Küsitleb: **Helen Hint**

Nimi: Renate Pajusalu

Amet: üldkeeleteaduse professor (Tartu ülikool)

Uurimisteemad:

- semantika ja pragmaatika, sh viitamisvahendid
- suhtlusnormid ja viisakus
- semantika ja grammatika seosed
- keele omandamine

Olulisemad projektid:

- „Referentsiaalsed vahendid eesti ja naaberkeeltes: eksperimentaalne lähenemine“
- „Keel ja tähendus: semantika ja grammatika kognitiivses perspektiivis“
- „3–7-aastaste laste keelelise arengu leksikaalsed ja grammatilised seaduspärad“

Olulisi teoseid:

- doktoritöö „Deiktikud eesti keeles“ (1999)
- eesti keele õpik soomlastele „Keelesild“ (1999) / „Meie keelesild“ (2017)
(kaasautorid Merja Hietaharju-Tuuri, Viive Taro, Kai Yallop)
- kõrgkooliõpik „Sõna ja tähendus“ (2009)
- peatükid „Nimisõnafraas“ ja „Viiteseosed“ eesti keele varamus ilmunud „Eesti keele süntaksis“ (2017)
- 55 kõrgeima (1.) klassifikatsiooni teadusartiklit

Administratiivne tegevus:

- TÜ teaduskooli nõukogu liige (alates 2014)
- TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudi juhataja (2014–2019)
- Tartu Ülikooli akadeemilise komisjoni liige (2016–2023)
- lingvistikaolümpiaadi žürii esimees (viimati 2021–2023)
- TÜ senati liige (alates 2020)

Tunnustus:

- Tartu ülikooli medal (2020)
- TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudi aasta õppejõud (2022/2023)

- **Oled sünnist saati kasvanud teadlaste peres. Kas just seetõttu (või siis hoopis sellest hoolimata) oled ka ise teadlaseks saanud?**

Minu vanaisa oli hariduselt psühholoog, veel esimese vabariigi ajal hariduse omandanud, aga kuidagi sai temast hoopis pedagoogikateadlane. Mõlemad vanemad olid aga füüsikud, kes töötasid füüsika instituudis ja tegid seal teadust hommikust õhtuni. Kuigi nad töötasid eri suundadel eri töörühmades, siis mõnikord arutasid nad ka kodus füüsika asju. Ja mina tahtsin ikka alati ainult füüsikuks saada, ma ei ole tahtnud saada ei juuksuriks ega autojuhiks ega millekski muuks selliseks, tahtsin ainult füüsikuks. Tagantjärele vaadates võin öelda, et tegelikult tahtsin ma lihtsalt teadlaseks, ainult et ma ei osanud seda veel sõnastada.

- **Mis siis vahepeal juhtus, et sinust hoopis keeleteadlane sai?**

Kes seda nüüd nii täpselt teab. Füüsikuks tahtsin ma ka veel siis saada, kui läksin Nõo keskkooli füüsikaklassi, aga kuidagi mu huvi füüsika vastu seal vähenes. Võib-olla sai liiga palju. Võib-olla ei olnud tulemused enam nii head, näiteks olümpiaadidel. Põhikooli lõpus tegin ma nii füüsika-, matemaatika- kui ka keemiaolümpiaadi, aga seal Nõo kooli füüsikahuviliste poiste hulgas ei olnud enam kerge häid kohti saada. Ma olen ka mõelnud, et üks põhjus oli kindlasti see, et viimase, 11. klassi kevade poole tegin ma eesti keele olümpiaadi, tol aastal oli see kirjanduse suunaga ning teemaks olid Mats Traadi romaanid ja Betti Alveri luule. Sellest olümpiaadist mäletan ma enda jaoks üllatavat elamust humanitaarsest süsteemsest lähenemisest tekstile või tekstide hulgale.

Teiseks mõjutas mind kindlasti see, et meie keskkooli ajal sai väga populaarseks Tartu ülikooli orientalistikaring, mille üks eestvedajaid oli Linnart Mäll. Neid orientalistika ettekandeid käidi lausa massidena kuulamas, käisid ka kooliõpilased, TÜ keemia ringauditoorium oli kuulajaid nii täis, et inimesed istusid isegi treppide peal. Ehkki neis ettekannetes oli fookus Ida-Aasia, India, Hiina ja Jaapani teemadel, siis tegelikult olid need ka üldisema humanitaarse suunitlusega ja koosolemistel oli juttu ka soome-ugri asjadest, ida poolt tulemisest ja Uurali taga olemisest. Sel ajal vaatasime ka Lennart Meri filme. See oli samuti üks oluline teemade ring, mis mulle keskkooli ajal rohkem huvi pakkus.

- **Niisiis astusidki sa pärast keskkooli lõppu Tartu ülikooli eesti keele ja kirjanduse erialale. Mis on õpingute ajast eredamalt meelde jäänud, kes ülikooli õppejõududest sind niimoodi n-ö ära võlsid, et oledki kuni praeguseni ülikooli jäänud?**

Kui ma ülikoolis eesti keele ja kirjanduse eriala valisin, siis mõtlesin esialgu kõige rohkem soome-ugri keelte ja kultuuride õppimise ja uurimise peale. Siiski, mul oli ka mõte tõlkimist õppida, sest ma olen lapsest saati kakskeelne olnud ning eesti ja vene keelt üsna võrdselt rääkinud. Ma arvan, et see kahe keele omavaheline suhe mõjutas kuidagi ka mind, kuigi ma tollal ei osanud sellest võib-olla nii mõelda.

Väga innustavalt rääkis meile keeleteadusest kui sellisest professor Huno Rätsep. Meie erialal tuli teisel kursusel valida endale eriharu – valikus olid eesti keel, soome-ugri keeled, rahvaluule ja kirjandus. Ma olin ülikooli esimesel aastal kogu aeg arvanud, et tahan soome-ugri keeli õppida. Huno Rätsepa loengutest innustatuna valisin aga hoopis eesti keele eriharu, kuna see tundus olevat palju rohkem seotud uute ja põnevate keeleteaduse suundadega.

Mina soovisin eesti keele alal tegeleda eelkõige arvutilingvistikaga või siis arvutuslingvistikaga, nagu me tollel ajal seda nimetasime. Esiteks hakkas see siis just tulema, oli lihtsalt uus ja moodne. Teiseks aga olin ma Nõo keskkoolis natuke programmeerimist õppinud ja see läks mul väga hästi. Nii sai ülikoolis minu esimeseks juhendajaks Mart Remmel keele ja kirjanduse instituudist, kelle käest ma saingi enda diplomitööks arvutilingvistika alase teema. Ometigi selle teemaga mul väga hästi ei läinud; kas oli asi selles, et valdkond oli Eestis alles väga alguses või see lihtsalt ei sobinud mulle, igal juhul vahetasin ma veel pärast neljandat kursust oma teemat. Parajasti oli Soomest Tartusse tagasi tulnud professor Haldur Õim ning uurisin temalt, ega tal pole mulle teemat pakkuda. Haldur Õim soovitas mul tegeleda pragmaatikaga ja uurida täpsemalt seda, milliseid funktsioone annavad edasi küsilauseid. See oli nii hea teema, varem polnud Eestis sellega veel tegeletud ja ma olin sellest ise väga huvitatud, seega saingi kõigest ühe õpingute lõpuni jäänud aastaga oma diplomitöö tehtud.

- **Kuidas kujunes sinu teadlasete algus pärast diplomitöö kaitsmist?** Pärast diplomitöö kaitsmist 1986. aastal pakkus Haldur Õim mulle nooremteaduri kohta TÜ tehisintellekti laboris, mille üks juhtidest ta siis oli.

Seal hakkasin kavandama ka oma kandidaadiväitekirja ja töötasin edasi küsimuste dialoogi reguleerivate funktsioonidega.

1989. aastal loodi Tartu ülikoolis eesti keele võõrkeelena õppetool, mille juhiks sai Jüri Valge. Sinna otsiti õppejõudusid ja kuna eesti keele õpetamine tundus mulle huvitav, siis võtsin vastu pakkumise seal tööle asuda. Uues õppetoolis uuel õppekaval sain hakata õpetama ka üldkeeleteaduse aineid, näiteks sissejuhatust keeleteadusesse ja semantikat. Paralleelselt õpetamisega proovisin edasi teha ka oma kandidaaditööd, aga siis tulid uued ajad ja kandidaaditöö asemel kaitsesin ma 1991. aastal hoopis magistritöö.

1991. aastal pärast magistritöö kaitsmist läksin koos perega Soome, sest mu abikaasa Karl [TÜ eesti keele ajaloo ja murrete professor Karl Pajusalu] kutsuti Turu ülikooli eesti keele lektoriks.

Mina jätkasin siiski kuigivõrd õpetamist ka Tartus. Soomes õpetasin ma aga päris palju erinevates rahvaülikoolides eesti keele kursusi täiskasvanutele, käisin mingil perioodil esmaspäevast neljapäevani iga õhtu kuskil õpetamas, kuhu enamasti tuli Turust bussiga sõita. Hiljem hakkasin ka Turu ülikooli keelekeskuses eesti keelt õpetama. Selline õpetamine mulle väga meeldis ja tegelikult meeldib siiani, kui avaneb võimalus seda teha.

- **Soomest tagasi Tartus, kaitsesid 1999. aastal siin ka oma doktoritöö. Kuidas jõudsid küsilause teema juurest oma doktoritöö teema, deiksise juurde?**

Eestis uudse deiksise teema leidsin üldsegi Soomest ja võib öelda, et minu teema ristiema on Auli Hakulinen. Juhtusin kandideerima mingisse Soome doktorantide kevadkooli, kus sattusid kõik ettekanded olema pronoomenitest ehk asesõnadest. Seal hakkasin mõtlema, kui huvitav on see, et soome keeles on kolm demonstratiivi, aga meil eesti keeles toimub ka pronoomenitega midagi imelikku: miks on mõnikord 'ta' ja mõnikord 'see', kusjuures pole nii, et 'see' oleks kindlasti elutu ja 'ta' oleks elus. Sellest sai alguses minu huvi pronoomenite vastu ja deiksise temaatika tuli sinna üsna loomulikku rada pidi juurde. Soome perioodil aitas mul teadustööd väga palju edasi arendada ka Turu ülikooli soome keele dotsent Valma Yli-Vakkuri.

Tartus n-ö doktorantuuris olin ma ainult poolteist aastat. Väitekiri oli juba tasapisi artiklitena ilmuma hakanud ja kuna uuendusena oli tulnud

artikliväitekirja võimalus, siis professor Mati Erelt ütles mulle ühel hetkel, et sul on nüüd palju artikleid koos küll, kaitses ära. Selle peale kirjutasingi oma Tartu-juhendaja Haldur Õimu suunamisel valmis doktoritöö katuspeatüki. Minu töö pealkirjaks sai „Deiktikud eesti keeles“ ja katuspeatükk kujutas endast sisuliselt esimest eestikeelset ülevaadet deiksise temaatikast.

- **Võib vist öelda, et deiksis ja pronoomenid on su südameteema siiani, kuigi oled oma teadlasekarjääri jooksul uurinud ka viisakust, keele omandamist, verbi semantikat jpm.**

Tõepoolest, arvan, et pronoomenid ja laiemalt öeldes referents ja viitevahendid on jäänud kõige südamelähedasemaks. See teema on kindlasti võrreldes doktoritöö aegadega laienenud, hõlmates nimisõnafraasi üldisemalt. Samuti olen viimasel ajal uurinud ka näiteks relatiivlauset, mis on samuti üks viitevahend. Kindlasti toetab minu jätkuvat huvi pronoomeni uurimise vastu see, et meil on Tartus tekkinud suurepärase referentsiaalsete praktikate töörühm, kellega koostöö on väga hästi toiminud.

Teiselt poolt on mind põhiliselt huvitanud suuline kõne, mu uurimismaterjal on peamiselt võetud eri tüüpi suulistest tekstidest ja seal on mind ikka köitnud suhtlus kui selline. Seal on tulnud minu uurimistemade hulka näiteks viisakus kui suhtluspraktika, millega ma samuti nüüd viimasel ajal jälle rohkem tegelenud olen.

Veel üks teema, mis on mul mingis mõttes olnud kogu aeg kuskil tagaplaanil, on eesti keele kui võõrkeele õpetamine. Huvi selle vastu on suur ning on ka tahtmine seda praktikas teha, kuid ajapuudusel on see pigem jäänud teiste temade varju. Elu on siiski olnud selles mõttes lahke, et on pakkunud mulle ka palju õppetööst tegevust, nii keele õpetamist kui ka ülikoolis üldkeeleteaduse teoreetiliste kursuste õpetamist. Võib-olla puhtalt teaduse tegemisega ma ei oleks lõpuks rahule jäänud.

- **Mingis mõttes nagu võõrkeele õpetamine on ka (rahvusvaheline) lingvistikaolümpiaad, mille Eestis korraldamise algataja sa oled.**

See juhtus mõneti pooljuhuslikult, kui 2003. aastal peeti esimest rahvusvahelist lingvistikaolümpiaadi ning selle korraldajad otsisid riike, kus leiduks huvilisi osalejaid. Tolleaegsele eesti keele osakonna juhile Mati Eretille saadeti TÜ teaduskoolist kutse edasi ja Mati omakorda pakkus sellega tegelemist mulle. Ma olin siis üldkeeleteaduse dotsent ja ülikooli

ajal olin ma lingvistikaülesannetega ka natukene kokku puutunud. Mulle väga meeldis Eestis olümpiaadi korraldamise mõte. Korraldasin selle jaoks üliloolis valikainena lingvistikaülesannete seminari, üks esimestest osalejatest seal oli ka praegu korraldajate ringi kuuluv Axel Jagau. Ajapikku kujunes meil välja väga kena töörühm, nende hulgas ka praegune žürii esimees Miina Norvik ja Külli Prillop, kes on nüüd põhilised eestvedajad. Lingvistikaolümpiaadi korraldamine ja selle suvised lingvistikalaagrid Vasknas on mulle kindlasti olnud väga oluline tegevus.

- **Millistele pakilistele või lihtsalt huvitavatele küsimustele keeleteaduses plaanid oma edasises uurimistöös veel vastuseid otsida?**

Pean siin jällegi välja tooma need kaks peamist teemat, millega olen teadlasena põhiliselt tegelenud. Esiteks on veel palju küsimärke eesti keele (ja ka lähedasemate sugulas- ja naaberkeelte) viitevahendite uurimises. Tegelikult päris tervikkäsitlust meil neist polegi. Oleme küll suhteliselt palju uurinud pronoomeneid, aga isegi nendest me veel kõike ei tea ja uurimata teemasid pronoomenite vallas on veel väga-väga palju. Ammugi ei ole selget ülevaadet nimisõnafraasi kui terviku struktuurist ja kasutusfunktsioonidest. See on kindlasti asi, mis minu arvates tuleks ära teha ja meil on referentsiaalsete praktikate töörühmaga omandatud ka vastav pädevus, mida oleks nüüd juba kahju kasutamata jätta.

Teiseks huvitavad mind erinevad suhtlusmuustrid, nimetagem siin näiteks viisakusprintsipi või ka lihtsalt igasuguseid suhtluspraktikaid. Mul oleks väga suur huvi tegeleda küsimusega, kuidas suhtlevad eestlased võrreldes teiste rahvaste keelte ja kultuuridega. Samas on see muidugi asi, mis on pidevas muutumises ning mida ei saa seetõttu kunagi „täielikult“ lahendada. Samuti on väga keeruline leida häid meetodeid, kuidas seda mingis mõttes väga üldist temaatikat lahti harutada. Siin ma küll ootan, et äkki tuleb mingi jumalik sähvatus, mis ütleks mulle, kuidas saaks ühe hea tervikliku uurimuse teha.

Kui aga mõelda tõesti absoluutselt ja kõikvõimsalt, siis oleks äärmiselt huvitav ja hea, kui keeleteadlased töötaks rohkem koos neuroteadlastega, et me saaks uurida aju ja seda, kuidas keel ajus täpselt on. Muidugi töötatakse selles suunas juba praegu väga palju, aga see oleks võib-olla asi, mis mind ennast väga palju huvitaks.

Renate Pajusalu koos oma juhendatud doktoritega ehk referentsiaalsete praktikate töörihm 2021. aastal. Vasakult: Maria Reile, Piia Taremaa, Renate Pajusalu, Helen Hint

- **Sul on olnud väga palju juhendatavaid: oled eduka kaitsmiseni aidanud 15 magistranti ja 13 doktoranti. Samas on su oma lapsed, pojad Mihkel ja Sander samuti teadlased ning tütar Katri vist liikumas teadlaseks saamise suunas. Kas doktoritööde juhendamine ja laste (teadlaseks) kasvatamine on mingis mõttes sarnased?**

Ei oskagi öelda. Ilmselt ei ole ma teadlikult midagi oma doktorantide suhtes osanud ette võtta, eks ma olen nagu olen. Olen lihtsalt püüdnud nendega koos mõelda ja koos areneda, vahel võib-olla hoopis ise oma doktorantidelt õppinud. Tihti on mu juhendatavatel olnud suhteliselt

erinevad teemad, mis polegi nii lähedalt mu oma uurimisteemadega seotud. Ma olen nõustunud neid juhendama, sest olles üldkeeleteaduse professor, peaks inimene olema pädev paljudes eri teemades. Rumalamaks küll ei jää, kui doktorandiga koos millegagi tegeled. Tihti on olnud ka kaasjuhendajad, kes on aidanud olulisel määral doktorandi tööd suunata.

See, et mu oma lastest on saanud teadlased... Kui kodus vanemad, vanavanemad ja vanavanavanemad teadusega tegelevad, siis on selline asjade käik üsna loomulik.

- **Lõpetuseks: mis on teaduse mõte ja kuidas mõtestad enda panust teadlasena?**

Mulle on lapsepõlvest jäänud meelde, kuidas mu vanemad seletasid, milles teadus seisneb: see seisneb selles, et sa tead kasvõi mingist väga-väga väikesest asjast rohkem kui ükskõik kes maailmas. Või et sa saad selle teada. Eks ma lapsena ju imestasin, mida mu vanemad teevad, sest ka füüsikas tegelesid nad väga väikeste detailide uurimisega. Teaduses ei saa teisiti, peab uusi teadmisi tootma ka siis, kui need tunduvad esimesel hetkel väga väikesed detailid. Suurem üldistus ei tule teisiti kui nende detailide pealt. Võib-olla see on ka see, mida ma oma üliõpilastele püüan ütelda.

OK